

Egy lépéssel közelebb

Minoritățile naționale din România 1918-1925. A romániai nemzeti kisebbségek 1918-1925. Ed.: Adrian Adamache, Daniela Bleoancă, Liviu Boar, Beatrice Dobozi, Ioan Dordea, Ioana Grigorie, Alexandru Duța, Elisabeta Moroti, Pál Antal Sándor, Silvia Popovici, Ioan Sabău, Ioan Scurtu, Natalia Tampa, Monica Vlaicu, Ernest Wagner. București, Arhivele Statului din România 1995. 783 p.

A romániai történetírás érdeklődése megnőtt az 1989-es fordulat óta az ország nemzeti kisebbségei iránt. A publikált munkák elsősorban a kisebbségi sérelmek valótlanágát igyekeznek bizonyítani, és ennek érdekében tanulmányozzák a két világháború közti nemzetiségi viszonyokat és intézményrendszert. Egyes szerzők kifejezetten aktuális politikai céllal foglalkoznak a román-magyar viszonytal,¹ mások, mint például Virgil Pană, az erdélyi magyarság politikai, gazdasági, kulturális, illetve demográfiai helyzetét próbálják megrajzolni, s ezzel igazolni a magyarság privilegizált helyzetéről kialakult, manapság divatos romániai vélekedést.² A romániai kisebbségi problémák megjelenését nemzetközi fórumokon Iancu Gheorghe,³ a kisebbségek kulturális életét Dascalu Nicolae,⁴ az agrárreform nemzetiségpolitikai következményeit pedig Rus Traian⁵ vizsgálta. A mai román szakirodalomban talán Vasile Ciobanu a százok két világháború közti gazdasági intézményeivel foglalkozó publikációi a legszínvonalasabbak.

A téma iránt megnövekedett érdeklődést jelzi, hogy a dokumentumgyűjtemény kezdeményezője és a munkálatok egyik irányítója az a Ioan Scurtu bukaresti történész-levéltáros, aki a két világháború közti időszakra vonatkozó, nemrég megjelentetett forráskiadványával új megközelítésekre adott lehetőséget a Romániával foglalkozó kutatóknak.⁶ E napi propagandától eltávolodó, a szakmai megközelítést előtérbe helyező, lassú és részleges szemléletbeli változásnak eredménye a Román Állami Levéltár forráskiadványa, *A romániai nemzeti kisebbségek 1918-1925* című kötet. Bevezető tanulmányait román, német, francia nyelven közlik. Összeállítói, különböző megyei levéltárak munkatársai közel 700 oldalon 178 dokumentumot tettek közzé a kiadvány címében jelzett időszakból. Céljuk: átfogó képet adni a Nagy-Romániában élt magyarok, zsidók, százok, ruténok, bolgárok, svábok és az állami intézményrendszer közötti kapcsolatokról. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy elsősorban a többségi nemzetiségpolitika bemutatására összpontosítanak.

Ioan Scurtu bevezető tanulmánya szerint (*A romániai nemzeti kisebbségek 1918-1925 között*) a bukaresti kormányzat kisebbségpolitikájára az engedékenység volt jellemző. Kiemeli az új állam kereteibe való beilleszkedési folyamatot, nagy hangsúlyt fektetve az 1923-as alkotmányban biztosított „jogegyenlőségre”. Megemlíti a németek könnyebb alkalmazkodását, a magyarok kezdeti „passzív ellenállását”, majd az Országos Magyar Pártba való tömörülését, valamint a zsidók soraiban megfigyelhető tanácsalanságot. Gazdasági-szociális problémákkal foglalkozó, rövid kitérőjében szól az optáns ügyekről is. Úgy véli, hogy az OMP Magyarország támogatásával ezeket az „erdélyi kérdés” körül folyó nemzetközi polémia kibontakoztatására akarta felhasználni. Kulturális téren azt hangsúlyozza, hogy a román állam jelentős összegeket fordított arra, hogy a nemzetiségek megtanuljanak románul, ezzel is hozzájárulva társadalmi integrációjukhoz. Ha beilleszkedésük nem is volt zökkenőmentes, de megtörténte azt igazolja, hogy Romániában igenis létezett valódi kulturális pluralizmus, amelyhez fogható kevés volt az akkori Európában. Érdeemes lett volna azt a magyar álláspontot is megvizsgálni, miszerint a harmincas évek közepéig, sőt a korszak végéig Erdélyben a románság „csak a politikai, államigazgatási szektorban vált dominánssá, miközben az országrész gazdasági, kulturális, társadalmi életében a magyar és a német kisebbség, illetve a zsidóság maradt meghatározó, s ehhez hozzájárult a régió városi

lakosságán belüli túlsúlyuk.⁷ Ennek a helyzetnek a megváltoztatására fogantatosított állami beavatkozás nemzeti konfliktusokhoz és az erdélyi kérdés folyamatos rendezetlenségéhez vezetett. Mindez csak 1948-ban (a magyar kisebbség intézményrendszerének és gazdasági hátterének megszüntetésével), illetve az 1970-es évektől az erdélyi városok etnikai viszonyainak rohamos átalakítása révén változott meg. E folyamatokra visszatekintve ma már igazat kell adni Scurtunak abban, hogy a tárgyalt időszakban a román kormányok nagyon keveset tettek a többségi nemzet érdekében elsősorban a nemzetiségek lakta területeken. (Erre a megnagyobbodott Románia egységesítésével birkózó új államigazgatásnak nem is igen volt ereje.) Megállapítja, hogy a városok, községek vonatkozásában a „nacionalizálás” csak elvként létezett, megvalósítatlan terv maradt ebben az időszakban. Ezen állítás ellenőrzéseként nem ártott volna az erdélyi földreform, a lakásrekvirálások, a pénzügyi átalakulás nemzetiségi vonatkozásait is megvizsgálni. Mindenesetre a szerző szerint a néha hamis képet festő nemzetközi sajtó információival ellentétben folyt a párbeszéd a kormány és a kisebbségek között.

Gheorghe Iancu kolozsvári történész tanulmányában (*Gondolatok Romániáról és kisebbségeinek problémáiról*) statisztikák közlésén kívül⁸ a kisebbségeket érintő törvényekről is beszámol, elsősorban a magyarok problémáira helyezi a hangsúlyt (1921-es földreform, oktatási, kulturális törvények: 1924, 1925, 1928). A politikai és gazdasági konfliktusokról külföldi (jobbára a román állásponttal szimpatizáló) szerzők segítségével próbálja bebizonyítani túlzott voltukat. Végső következtetése, hogy a kisebbségi kérdés mindig érzékeny pontja volt a román államnak, s valós történelmi megvilágítása még sok részletkutatást igényel.

A két bevezető tanulmány a feltárt tények mennyisége és minősége tekintetében és abban, hogy a nemzetiségi kérdés történeti vizsgálatát nem tekinti lezárt kutatási területnek, elmozdulást jelent a régebbi, mondhatni, propagandisztikus romániai munkákhoz viszonyítva. Egyben világossá teszi a válogatást meghatározó szempontot is: a romániai kisebbségek szerintük csak a román nemzetiségpolitika viszonyrendszerében vizsgálhatók, nem mint önálló kulturális, illetve politikai közösségek, ennek az elvnek megfelelően válogatták a dokumentumokat is.

Liviu Boar - a munkálatok másik irányítója - szerkesztői bevezetője szerint a Román Állami Levéltár több kötetben szeretné közreadni az 1918-1947 közti periódus többezernyi válogatott dokumentumát. Az egyes kötetek időhatárát a fontosnak tartott romániai eseményekhez kötötték: Így az első kötet záró éve 1925, a közigazgatás egységesítésének éve Nagy-Romániában.

A megjelent első kötet egyedi dokumentumokat tartalmaz a prefektúrák, polgármesteri hivatalok; kisebbségi szervezetek anyagából, valamint személyes hagyatékokból, minisztériumi hivatalos értesítőkből.⁹ A forrásokat eredeti nyelven, a nem román nyelvűeket román fordításban is megjelentették. Minden egyes dokumentum esetében fel vannak tüntetve a pontos levéltári jelzetek, illetve a bibliográfiai adatok. A forrásokat regesztaszerűen ismertetik.

A publikált dokumentumok tematikája igen változatos: a közigazgatás átalakításától a hangulatjelentésig sokféle iratot tartalmaz. A forrásokat keletkezésük időrendjében közlik, és tematikusan csoportosítják az alábbi nagyobb témák szerint: a gyulafehérvári kiáltvány és annak fogadtatása a kisebbségek részéről, a kisebbségek státusa jogi helyzete, a kisebbségi intézmények, érdekvédelmi szerveződések, az 1923-as alkotmány és annak fogadtatása, a közigazgatás egységesítésével kapcsolatos anyagok.¹⁰

A közölt iratok egyes nemzetiségekre vonatkozó arányait tekintve a magyar kisebbséggel 36, a szászokkal 30, a zsidókkal 31, a muzulmánokkal 3, az örményekkel és bolgárokkal két-két, az ukránokkal és a szlovákokkal egy-egy dokumentum foglalkozik. A további több mint

70 dokumentum (statisztikák, törvények, rendeletek) általánosságban mutatja be a korabeli romániai nemzetiségpolitikát.

A kötetben túlnyomórészt a román kormányzati intézmények anyagai találhatók (76 hivatalos körlevél, beszéd; prefektúra- és minisztériumi jelentés; 17 törvény; 27 statisztika;), és háttérbe szorulnak a kisebbségi önszerveződések programjai, helyzetértékelései, memorandumai (összesen 57 dokumentum származik ebből a körből, közülük 16 a nemzetiségi pártoké). Emiatt nem alakulhat ki valós kép a kisebbségek helyzetéről, inkább az állam kisebbségvédő tevékenysége kerül előtérbe. Nem csoda, hogy mellette eljelentéktelenednek a kisebbségek megpróbáltatásai. A magyar kisebbségre vonatkozó részben tisztán körvonalazódnak az oktatási törvényekkel, rendeletekkel kapcsolatos pró és kontra álláspontok, de nem mondható el ugyanez az 1921-es földtörvényre vonatkozóan. Ebben a témakörben a földtörvény szükségességét hangsúlyozó dokumentumokat közölnek, összehasonlítva azokat az ókirályságbeliakkal. Másrészt a magyar földbirtokosréteg törvényszegő, a földtulajdont magyar kézre átmentő magatartása hangsúlyozódik. Éppen a résztémák (például az állampolgárság elnyerése körüli értelmezési problémák) többoldalú bemutatása marad el, ezzel ismét az állam kisebbségvédő tevékenységére helyeződik a hangsúly, s a helyzetkép elég egyoldalú.

A dokumentumok közel egyharmada újságcikk; a *Monitorul Oficial*ban hozzáférhető törvények sem tekinthetők szorosan vett levéltári forrásoknak, inkább a „méltányos” nemzetiségpolitika képének erősítését szolgálják. Erre jó példa, hogy miközben közlik az 1919. decemberi kisebbségi szerződést, nem szólnak létrejöttének körülményeiről, fogadtatásáról és utóéletéről (nem tekintették alkotmányjogi forrásnak, a belső jogi szabályozást e nemzetközi szerződés elé helyezték¹¹). Ugyanígy, miközben Maniunak a kisebbségi kérdéstről tartott előadása megtalálható a kötetben, Ionel Brătianu legalább ennyire fontos cikke hiányzik belőle.¹² A nem levéltári anyagok gyűjteménybe való felvételekor illetet volna Kiss Árpádnak a korszakra vonatkozó színvonalas bibliográfiáját ismerni, sőt felhasználni.¹³

A kötet legproblematisabb része a jegyzetapparátus. A közölt iratokat nem vetették egybe az ugyanazon tárgyra vonatkozó más forrásokkal. Hiányzik a tájékozódást megkönnyítő tárgy- és névmutató is.¹⁴ A kötetben szereplő román nyelvű sajtókiadványok bibliográfiai adatait sem tüntették fel.¹⁵ A munka pozitív sajátosságaként megemlíthető, hogy közrebocsátják az adott korszak különböző nemzetiségi nyelven megjelent sajtókiadványainak listáját.¹⁶ Fontos pozitívum a román nemzetiségpolitikai szakirodalom eddig talán legátfogóbb bibliográfiájának közzététele is.¹⁷ A szerkesztői munka nagy erénye, hogy az idegen nyelvű dokumentumokat megjelenteti román fordításban is.¹⁸ A kötet tulajdonképpen áttekinti az egész korszakot, de szigorúan megmarad a bevezető tanulmányok kisebbségpolitikai nézőpontjánál. Iratokkal igazolja a román nemzetiségpolitika méltányosságát.¹⁹ A kiadvány jelentőségét abban látom, hogy román oldalról is megindult a kérdéskörrel kapcsolatos források feltárása, és ezek publikálása révén a kutatók új adatok birtokába juthatnak.

Márton Attila

JEGYZETEK

1 Ezek közül néhány fontosabb kiadvány: Raul Sorban: *Fantasma imperiului ungar și Casa Europei*. Globus, București 1990.; Mihai Stratulat: *Revizionismul neorevizionismul ungar*. Globus, București 1994.; Ion Calafeteanu: *Revizionismul ungar și România*. Enciclopedica, București 1995.

2 Virgil Pană: *Minoritățile etnice din Transilvania între anii 1918 și 1940. Drepturi și privilegii*. Editura Tipomur 1996. (Erdély etnikai kisebbségei 1918 és 1940 között. Jogok és privilégiumok.) A szerző már az előszóban kijelenti, hogy azért szükséges ilyen szakmunkákat írni, mert egyrészt a 80-as évek tanulmányai a

- szocialista internacionalizmus áldozatává váltak, másrészt ellensúlyozni kell a külföldön megjelenő revizionista ötletekkel átítatott tanulmányokat (7. o.).
- 3 Informations concernant le problème des minorités de Roumanie dans les documents de la Société des Nations (1923-1926). *Transylvanien Review* 1992.1. 29-55.; Vorlautige Betrachtungen hinsichtlich Rumaniens und der Frage der nationalen Minderheiten (1919-1928). *Transylvanian Review* 1992. 2. 60-86.
 - 4 The economic and Political cultural life of the Coinhabitating nationalities in Romania between the Two world Wars. *Nouvelles Etudes d'Histoire* VI/2. București 1980.191-202.
 - 5 Reforma agrară din 1921 in Transylvania și naționalitățile conlocuitoare. *Revista de istorie* 1983. 4. 333-348.
 - 6 Scurtu, Iana - Constantin, Mocanu - Doina, Smircea: *Culegere de Documente privind Istoria României 1918-1944*. București 1995.
 - 7 Még a sokat vitatott 1920-as romániai összeírás szerint is Erdély 721 546 városi lakosából 330 297 magyar, 105 664 német és 91 113 zsidó, míg 181 678 román nemzetiségű. A 40 városból 26 magyar többségű.
 - 8 Mindezt tizedesnyi hibákkal: a dobrozdusai török-tatárok aránya 21,2, illetve 21,4 százalék, a bolgárok esetében ugyanilyen pontatlanságok találhatók.
 - 9 Ezek nem az alaposabb kisebbségi intézménytörténeti áttekintést hivatottak szolgálni, hanem a román kisebbségpolitikát mutatják be.
 - 10 Például a kisebbségi szervezetek működését a zilahi Magyar Nő Egyesület tevékenységének folytatása végett a prefekushoz intézett kérvénnyel illusztrálják (25. dokumentum), de szerepel a csucsai paktum is (135. dokumentum).
 - 11 Erről bővebben lásd Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. ETI, Kolozsvár 1944. Sajnos az irodalomjegyzék tanúsága szerint a kötet összeállítói nem ismerik ezt az alapmunkát.
 - 12 Például *Adevărul* 1925. március 14. és 18.
 - 13 A kisebbségi kérdés román irodalmának bibliográfiája. *Magyar Kisebbség* 1931. 7. 270-277.; 8. 309-317.; 9. 342-346.; 10. 382-386.
 - 14 Talányos, hogy miért, de az ismertető első kötetéhez a feltétlenül szükséges tárgy és névmutató a második kötet végén fog megjelenni.
 - 15 A kutatást jobban segítené a kisebbségi kérdéssel foglalkozó román nyelvű sajtó listája a bibliográfia már hiányolt használatán és közreadásán túl. A sajtókiadványok közül hiányzik a *Magyar Kisebbség* 1922-től megjelent román nyelvű melléklapja; a *Glasul Minorităților* Jakabffy Elemér szerkesztésében. Persze ez nem „román”, hanem romániai és román nyelvű kiadvány. Bár közölnek a lapból, a kiadási helyet rosszul tüntetve fel.
 - 16 Lapcímet tartalmaz a *Bazarjiska politiatól a Magyar Kisebbségig*. De Monoki István alapvető munkájára még csak nem is utalnak: *Magyar könyvtermelés a román uralom alatt 1919-1940*. 2. kötet. Hírlapok és folyóiratok. Budapest 1941.
 - 17 A rossz címléírások kifogásolásán kívül (az ékezetek következtelen használata, elhagyása) Nagy Lajos, Bíró Sándor, Barabás Endre, Jancsó Benedek és mások alapvető munkáit is joggal hiányolhatjuk az összeállításból.
 - 18 A román forrásközlési szabályok ezt nem teszik kötelezővé.
 - 19 Például az 1924-es oktatási törvénnyel kapcsolatban a magyar sajtóban megjelent pozitív kicsengésű cikkészlet közlésével (683. o.) vagy Philippe Lahovarynak a Nemzetek Szövetségéhez írt memorandumával, melyben Teleki ugyanezzel intézett levelére válaszol a román történetírás jól ismert érveivel (365. o.).